

УДК 338.4

С. С. Нестеренко,

д. е. н., доцент, директор, Інститут економіки та менеджменту, Університет "Україна", м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9090-3470>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.15

УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ: МАКРО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ РІВЕНЬ

S. Nesterenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Director, Institute of Economics and Management, University "Ukraine", Kyiv

FORESTRY MANAGEMENT: MACRO AND MICROECONOMIC LEVEL

Представлений матеріал містить результати дослідження існуючої системи управління лісовим господарством, яка характеризується негативними тенденціями зменшення розмірів та якості деревини, наявності значної площі земель лісогосподарського призначення з великою кількістю дров'яних стовбурів, послабленням стійкості середньовікових деревостанів, наявності передумов для самовільних рубань тощо.

Узагальнено недоліки вітчизняного нормативно-законодавчого забезпечення ведення лісового господарства, зокрема: наявність великої кількості регулятивних документів; існуючі в Україні нормативні показники повноти лісових деревостанів набагато вищі європейських; недобросовісна практика значної кількості суцільних санітарних рубок; відсутність правової можливості створення низькоповнотних лісових насаджень на окремих землях лісогосподарського призначення тощо.

Обґрунтовано основні пріоритети національної лісової політики: завершення реформи органів державної влади щодо управління лісовими ресурсами; підвищення рівня фінансового забезпечення в галузі; вдосконалення методів збору, обліку, обробки й надання інформації про стан лісового фонду; інтенсивний розвиток лісового господарства (збільшення обсягів і підвищення якості рубок та лісовідновлювальних робіт); пришвидшення темпів розробки національної системи сертифікації лісів та утворення стимулів щодо використання відповідних міжнародних систем сертифікації; перехід від фіскального регулювання лісокористування до рентного підходу; створення комплексів, які забезпечують інтенсивне раціональне лісорозведення, метою якого є стабільне постачання лісової сировини целюлозно-паперовим комбінатам і лісопереробним фірмам.

Систематизовано заходи щодо підвищення ефективності використання лісових ресурсів на мікрорівні: збільшення обсягів зимових заготівель лісів з метою захисту рослинності та ґрунтового покриву; підтримка зв'язків з галузевими науково-дослідними інститутами та впровадження виробничих технологій, запропонованих ними; догляд за мережею існуючих та створення нових лісогосподарських доріг; запобігання лісовим пожежам та удосконалення методів боротьби з ними; поширення серед населення екологічних та економічних імперативів діяльності лісової галузі.

The presented material contains the results of research into the existing forestry management system, which is characterized by negative trends in reducing the size and quality of wood, the presence of a significant area of forestry land with a large number of wood trunks, the weakening of the stability of medieval stands, the presence of prerequisites for arbitrary felling, etc.

Shortcomings of domestic regulatory and legislative provision of forestry management are summarized, in particular: presence of a large number of regulatory documents; the indicators of the completeness of forest stands in Ukraine are much higher than those of the European ones; unscrupulous practice of a significant number of continuous sanitary fellings; lack of legal opportunity to create low-density forest plantations on certain lands of forestry purpose for the purpose of obtaining large-sized wood, etc.

The main priorities of the national forest policy are substantiated: the completion of the reform of state authorities regarding the management of forest resources; increasing the level of financial support in the industry; improvement of methods of collection, accounting, processing and provision of information on the state of the forest fund; intensive development of forestry (increasing the volume and quality of felling and reforestation works); speeding up the pace of development of the national forest certification system and creation of incentives for the use of relevant international certification systems; transition from fiscal regulation of forest use to a rent approach; creation of complexes that ensure intensive rational forestry, the goal of which is the stable supply of forest raw materials to pulp and paper mills and forestry corporations.

Measures to improve the efficiency of the use of forest resources at the micro level have been systematized: increasing the volume of winter harvesting of forests in order to protect vegetation and soil cover; maintaining relations with industry research institutes and implementing production technologies proposed by them; maintenance of the network of existing and creation of new forestry roads; preventing forest fires and improving methods of combating them; dissemination among the population of ecological and economic imperatives of forest industry activity.

Ключові слова: національна лісова політика, система управління, лісове господарство, лісопромисловий комплекс, пріоритети.

Key words: national forest policy, management system, forestry, forestry complex, priorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розробка та реалізація національної лісової політики сприятиме забезпеченню ефективності системи управління лісовим господарством, збільшенню площі лісів держави, збереженню біорізноманіття та невиснажливого лісокористування, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах, створенню більш сприятливих умов для розвитку підприємництва, збільшенню робочих місць, зменшенню загрози деградації земель, зростанню частки продукції лісового господарства у ВВП, забезпеченню зайнятості та соціальної захищеності працівників лісового сектора; зростанню інвестицій в лісову галузь, а також гармонізації норм ведення лісового господарства України до відповідних критеріїв Європейського Союзу. Така комплексність проблем вимагає окремого наукового дослідження, результати якого можуть слугувати базою для розробки національної лісової політики, в тому числі і відповідних заходів на мікроекономічному рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження теоретичних основ та обґрунтування рекомендацій щодо вирішення проблеми підвищення ефективності системи управління лісовою галузю, в тому числі, через розробку національної лісової політики, проводили такі вітчизняні науковці як І. Антоненко, О. Дзюбенко, Р. Дубас, О. Дребот, Н. Зіновчук, Я. Коваль, І. Лицур, Є. Мішенін, І. Синякевич, М. Шершун, О. Шубалого, О. Фурдичко та інші.

Не зважаючи на низку існуючих наукових доробок, зазначена проблематика вивчена недостатньо, а проблема розробки головних напрямів національної лісової політики на макро- та мікроекономічному рівнях не досліджена.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Виокремлення основних проблем в системі управління лісами та обґрунтування головних

пріоритетів національної лісової політики на макро- та мікроекономічному рівнях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головною метою ефективного управління лісовим господарством є здійснення державою, яка є безпосереднім власником лісових ресурсів, заходів щодо поступового збільшення обсягів чистого лісового доходу. Для цього органам державної влади необхідно удосконалити макроекономічне регулювання та впровадити механізм підтримки стратегічних шляхів розвитку лісової галузі задля формування такої структури виробництва, яка буде ефективною та конкурентоспроможною щодо споживання та торгівлі продукцією лісового господарства [1, с. 188].

Збільшення показників ефективності діяльності господарюючих суб'єктів лісової галузі залежить від збільшення обсягів виробництва готової продукції, що характеризується високим рівнем доданої вартості. До такої продукції лісового господарства відноситься готова продукція кінцевого споживання, тобто, меблі, дошки та інші матеріали з деревини, дерев'яні будинки, картонна тара та різноманітні види упаковок. Держава повинна забезпечити повноцінний та прозорий контроль за охороною, ефективним використанням та оптимальним відновленням ресурсів лісового господарства, використовуючи для цього конкурентні економічні ринкові механізми.

Національна лісова політика повинна впроваджуватись на основі вже існуючих нормативно-законодавчих розробок в країнах зі значно ефективнішим лісовим господарством. Особливо в тих країнах, де розробкою та реалізацією лісової політики займаються центральні органи влади. На сьогоднішній день переважна більшість лісопромислових країн світу впроваджує, і досить успішно, національні лісові політики (США, Канада, Швеція, Німеччина, Фінляндія, Австрія й ін.). Головним завданням таких лісових політик є поступове підвищення показників ефективності функціонування як

всього лісового комплексу, так і окремих його структурних одиниць, підвищення рівня зайнятості, збереження навколишнього природного середовища та біорізноманіття [2, с. 247].

В результаті формування та впровадження заходів національної лісової політики передбачається створення таких умов щодо забезпечення стійкого й невиснажливого лісокористування, при яких будуть повністю задовольнятися потреби країни та суспільства, матимуть місце процеси збереження біорізноманіття, спостерігатиметься значне підвищення показників ефективності лісопереробної галузі завдяки розвитку ресурсного потенціалу. Тобто, основною ціллю національної лісової політики є формування таких умов, які б давали ефективний, сталий та динамічний розвиток лісової галузі. Дефініція сталості розвитку лісового господарства має три основні елементи, які тісно взаємодіють між собою: економічний, соціальний і екологічний [3, с. 70].

Економічна складова характеризує баланс економічних інтересів між головними сторонами відносин з питань користування лісовими ресурсами: державою — як головного власника цих ресурсів, лісокористувачами та управлінськими структурами усіх ланок, а також формування економічної безпеки, технічної, технологічної й ресурсної автономності держави.

Соціальний аспект включає в себе значний рівень життєзабезпечення громадян країни, збільшення зайнятості працівників лісгосподарського комплексу та забезпечення їх соціальних гарантій.

Екологічний аспект являє собою мету збереження та покращення екологічного стану навколишнього природного середовища, створення таких умов для життя, при яких відбувалося б збереження біологічного різноманіття лісових і суміжних екосистем, використання безвідходних технологій та екологічних виробництв.

Слід зазначити, що для збільшення ефективності впровадження лісової політики необхідна активна участь громадськості. Це зумовлюється низкою чинників, які формують кращі можливості для відвідування лісів громадянами, поступової зміни соціальних цінностей та спрощення механізмів взаємодії органів державної влади та громадськості. Розвиток таких взаємовідносин неодмінно призведе до посилення контролю за діяльністю лісового господарства зі сторони громадськості та формуванню більш високих вимог до розробки національної політики розвитку лісової галузі.

До комплексу механізмів впровадження

національної лісової політики мають входити наступні елементи: ефективна взаємодія відповідних структур виконавчої влади щодо визначення та впровадження пріоритетних напрямів розвитку; формування правового забезпечення у вигляді законодавчих актів, рішень парламенту та уряду, інших державних органів управління; постійний контроль за впровадженням національної лісової політики.

Національну лісову політику необхідно переорієнтовувати на впровадження п'ятого й поступове освоєння майбутнього шостого технологічних укладів, які зможуть реалізувати високий рівень конкурентоздатності продукції лісового господарства на світовому ринку. Разом з цим необхідне часткове використання технологій четвертого укладу для збільшення рівня ефективності лісового господарства. В разі відсутності технологічного розвитку готова продукція вітчизняного лісового господарства неодмінно буде втрачати позиції не лише на зовнішньому, але й на внутрішньому ринку, особливо враховуючи членство України в Світовій організації торгівлі.

Не менш важливим завданням розвитку лісового господарства є покращення системи лісопромислового виробництва, розвиток поглибленої хімічної та хіміко-механічної переробки всієї заготовленої біомаси, які дадуть можливість суттєво покращити ситуацію з лісовими ресурсами та імпортозаміщенням. Зважаючи на суттєве падіння об'ємів виробництва лісопаперової продукції у випадку високого споживчого попиту на товари з деревини, найбільш вагомою проблемою є стимулювання виробництва соціально значущих товарів.

Загальновідомо, що наслідком діяльності лісового господарства є виготовлення та реалізація лісопромислової продукції кінцевого призначення, які застосовуються майже в усіх сферах виробництва й народного споживання на території України та за її межами. Саме тому ефективність лісового господарства, в першу чергу, залежить від конкурентоспроможності вітчизняної лісопромислової продукції на заключному етапі переробки. Збільшення рівня конкурентоспроможності товарів лісової галузі більш ймовірне за допомогою тих лісопереробних виробництв, модернізація або технічна оснащеність яких може надати найбільший мультиплікативний ефект вітчизняній економіці.

Співставлення вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює вирубки в лісовому господарстві, з аналогічною базою держав Європи свідчить про таке [4, с. 243—245]:

— показники повноти, які є в Україні, по відповідності до яких призначається вирубка, набагато вищі, у порівнянні з країнами Європи;

— не є показником зменшення стійкості деревостанів низька повнота. При показнику 0,3—0,5 в країнах Європи утворюють насадження на приміських лісових територіях, посушливих та вживаних лісах з ціллю отримання крупномірної деревини;

— мати велику кількість сухостою (до 20 м³) у сучасній науці трактується як необхідна складова для збереження стійкості та біологічного різноманіття лісових ресурсів, через що окремі санітарні вирубки в державах ЄС не набули широкого вжитку;

— здійснення суцільних вирубок, які не мають зв'язку з природними катаклізмами і не входять до плану, згідно з європейськими нормами є незаконним;

— в розвинутих державах, у порівнянні з Україною, фундаментальні норми та регулювання вирубки зазначені у відповідному Лісовому законі та 1—2 підзаконних до нього актах.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що існуюча в Україні система управління лісами характеризується негативними тенденціями, зокрема:

— тенденції, що пов'язані зі зменшенням розмірів та якості деревини, яка є головною складовою основної вирубки;

— багато лісових площ перенасичені і тому містять велику кількість дров'яних стовбурів;

— стійкість середньовікових деревостанів постійно погіршується, наслідком чого можуть стати буреломи, сніголами, а також збільшення популяції шкідників та хвороб;

— наявність безперешкодних умов для зміни основ лісівництва та призначення дерев і деревостанів для вирубки економічними та псевдоекономічними способами.

Зменшення площ лісового покриття на території України є наслідками незаконної заготівлі, ліквідації старої моделі управління лісогосподарською сферою та слабого контролю з боку держави. Всесвітній фонд дикої природи акцентує увагу на головних видах негативного впливу, обумовлених тіньовою вирубкою деревини: регрес цінних лісових фондів та несприятливі наслідки для національної економіки, оскільки незаконна вирубка не передбачає сплату податків та інших виплат [5, с. 130]. Як наслідок — низька ефективність управління лісами та неможливість для місцевих бюджетів отримати додаткові фінансові ресурси.

Впровадження перспективних шляхів розвитку конкурентоздатних підприємств має забезпечити ефективне, багатоцільове викорис-

тання лісових ресурсів України через удосконалення системи управління лісами й підвищення ефективності заходів у лісовому господарстві.

Зважаючи на вищезазначене, основними пріоритетами майбутньої національної лісової політики є такі заходи:

1. Завершення реформи органів державної влади в галузі управління лісовими ресурсами та контролю в сфері охорони й відтворення цих ресурсів, підвищення рівня фінансового забезпечення, зокрема функцій контролю та нагляду за порушеннями та незаконною вирубкою.

2. Вдосконалення методів збору, обліку, обробки й надання інформації про стан лісового фонду.

3. Інтенсивний розвиток лісового господарства (збільшення обсягів і підвищення якості рубок та лісовідновлювальних робіт).

4. Пришвидження темпів розробки національної системи сертифікації лісів та утворення стимулів щодо використання відповідних міжнародних систем сертифікації.

5. Перехід від фіскального регулювання лісокористування до рентного підходу.

6. Утворення комплексів, які забезпечують інтенсивне раціональне лісорозведення, метою якого є постачання лісової сировини целюлозно-паперовим комбінатам і лісопереробним фірмам.

Вивчення питання реформування лісової галузі України засвідчило, що при умові, якщо органи влади сприяють її ефективному регулюванню, покращенню якості і збільшенню цінності лісових ресурсів, вбачають в них суттєву частину національного багатства всіх громадян, то вони мають дотримуватися послідовності у лісовій політиці. Така державна політика ґрунтується на тому, що в державі, яка має значні запаси деревини, лісогосподарська галузь є важливим елементом збалансованого економічного розвитку. Для цього необхідно розуміння наступної умови: різниця між вуглеводнями та лісовими ресурсами в тому, що останні — відновлюються, а витрати на їх захист, захист та управління ними мінімальні.

Найбільш ефективним методом впровадження державного регулювання в лісовій галузі є відновлення автономного державного органу виконавчої влади з питань розвитку лісового господарства України, а разом з ним і централізованої державної системи управління доходами від галузі. Цей виконавчий орган має ввести в дію національну лісову політику. Тільки тоді держава матиме можливість отримання об'єктивної ціни національного багатства — лісових ресурсів та продукції з них [6, с. 67].

Наведемо систему заходів щодо управління лісовим господарством на мікроекономічному рівні, що обумовить підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання галузі: збільшення обсягів зимових заготівель лісів з метою захисту рослинності та ґрунтового покриття; збільшення кількості окремої вирубки і рубок догляду від загального обсягу рубок; підтримка ділових зв'язків з галузевими науково-дослідними інститутами та впровадження виробничих технологій, запропонованих ними, залучення науковців до обліку процесів, пов'язаних з відновленням лісів; відповідність вимогам органів управління лісового господарства в контексті впровадження конкретних заходів щодо відновлення лісових ресурсів, а також охорона і контроль за менш стійкими екосистемами; догляд за мережею існуючих та створення нових лісогосподарських доріг; запобігання лісовим пожежам та удосконалення методів боротьби з ними; поширення серед населення екологічних, соціальних та економічних імперативів діяльності лісової галузі.

ВИСНОВКИ

Результати проведених наукових досліджень свідчать про необхідність розробки та прийняття національної лісової політики як чинника підвищення показників ефективності функціонування як всього лісового господарства, так і окремих його структурних одиниць, підвищення рівня зайнятості, збереження навколишнього природного середовища та біорізноманіття. Наведено заходи щодо управління лісовим господарством на мікроекономічному рівні, що обумовить підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання галузі.

Література:

1. Мішенін Є.В. Концептуально-методологічні основи розвитку підприємництва у лісовому господарстві на еколого-економічних засадах / Є.В. Мішенін, Г.А. Мішеніна, І.Є. Ярова // Науковий вісник НАТУ України: Україна: Схід-Захід — проблеми сталого розвитку. — Львів: РВВ НАТУ України. — 2011. — Вип. 21.19. — С. 182—196.
2. Соловій І.П. Політика сталого розвитку лісового сектора на засадах екологічної трансформації економіки / І.П. Соловій // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість: Міжвідомчий науково-технічний збірник. — Львів: РВВ НАТУ України. — 2012. — Вип. 37-1. — С. 245—250.
3. Дубас Р.Г., Дядченко І.І. Теоретичні засади антикризового управління лісочислени-

ванням півдня України. Науково-практичний журнал "Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку", Київ. 2018. — № 15. — С. 66—73.

4. Дребот О.І. Збалансований розвиток лісового сектору економіки в контексті європейської інтеграції України: [монографія] / О.І. Дребот, М.Х. Шершун, О.І. Шкуратов. — К.: Аграрна наука, 2014. — 317 с.

5. Лавров В.В. Проблеми та напрями розвитку лісового господарства України у міжнародному та національному контекстах / В.В. Лавров // Науковий вісник нац. аграр. ун-ту. — К., 2007. — Вип. 113. — С. 125—134.

6. Дубас Р.Г. Удосконалення фінансово-економічного механізму у лісоресурсній сфері України. Економіка АПК. — Київ. — 2012. — № 2. — С. 66—69.

References:

1. Mishenin, Ye.V. Mishenina, H.A. and Yarova, I.Ye. (2011), "Conceptual and methodological foundations of entrepreneurship development in forestry based on ecological and economic principles", *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny: Ukrayina: Skhid-Zakhid — problemy staloho rozvytku*, vol. 21.19, pp. 182—196.

2. Soloviy, I.P. (2012), "The policy of sustainable development of the forest sector based on the principles of ecological transformation of the economy", *Lisove hospodarstvo, lisova, paperoва i derevoobrobna promyslovist': Mizhvidomchyy nauково-tekhnichnyy zbirnyk*, vol. 37-1, pp. 245—250.

3. Dubas, R.H. and Diadchenko, I.I. (2018), "Theoretical foundations of anti-crisis management of forest use in southern Ukraine", *Naukovo-praktychnyj zhurnal "Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku"*, vol. 15, pp. 66—73.

4. Drebot, Shershun, O.I. and Shkuratov, O.I. (2014), *Zbalansovanyj rozvytok lisovoho sektoru ekonomiky v konteksti ievropejs'koi intehtatsii Ukrainy* [Balanced development of the forest sector of the economy in the context of the European integration of Ukraine], *Ahrarna nauka*, Kyiv, Ukraine.

5. Lavrov, V.V. (2007), "Problems and directions of development of the forestry industry of Ukraine in international and national contexts", *Naukovyy visnyk Nats. ahrariyi un-tu*, vol. 113, pp. 125—134.

6. Dubas, R.H. (2012), "Improvement of the financial and economic mechanism in the forest resource sector of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 66—69.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2022 р.